TARBIYA FANINI KIMLAR O‘QITISHI KERAK? PEDAGOGIK MAHORAT VA KASBIY TAYYORGARLIK MASALALARI

Qobilova Ruxshona

ruhshonaqobilovq06@gmail.com

Guliston davlat pedagogika instituti, 35-24 guruh talabasi

Yo‘nalish: Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi

Annotatsiya. Maqolada umumta’lim maktablarida tarbiya fanini kimlar o‘qitishi kerakligi masalasi tahlil qilinadi. Tarbiya fani o‘qituvchisiga qo‘yiladigan kasbiy talablar, pedagogik mahorat tarkibi, kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularni hal etish yo‘llari yoritiladi. Muallif tarbiya fanini o‘qitish faqat fan bo‘yicha bilimga emas, balki shaxsiy namuna, pedagogik-psixologik tayyorgarlik va ma’naviy yetuklikka ham asoslanishi lozimligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: tarbiya fani, pedagogik mahorat, kasbiy tayyorgarlik, tarbiyachi-o‘qituvchi, shaxsiy namuna, ma’naviyat, kompetensiya, malaka oshirish.

KIRISH

Yosh avlod tarbiyasi har bir davlat va jamiyatning kelajagini belgilaydi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar bilan bir qatorda tarbiya masalasiga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta’lim jarayonida tarbiyaviy yo‘nalishni kuchaytirish, yoshlarda vatanparvarlik, huquqiy madaniyat, axloqiy fazilatlar va milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan [1; 2; 4].

Maktabda tarbiya fani yoki tarbiyaviy soatlar tashkil etilganda eng muhim savol tug‘iladi: bu fanni kim o‘qitishi kerak? Har qanday fanni o‘qitish uchun o‘qituvchi uni yaxshi bilishi lozim. Biroq tarbiya fani boshqa fanlardan bir muhim jihati bilan farq qiladi: unda o‘qituvchi bilim bilan birga o‘z shaxsi, xulq-atvori va hayotiy qarashlari orqali ta’sir

ko‘rsatadi. Shu sababli tarbiya fani o‘qituvchisiga qo‘yiladigan talablar alohida tahlilni talab qiladi.

Maqolaning maqsadi tarbiya fani o‘qituvchisining kasbiy sifatlarini aniqlash, pedagogik mahorat tarkibini ko‘rsatish va bu sohada kadrlar tayyorlashni takomillashtirish yo‘llarini asoslashdan iborat.

1. TARBIYA FANI O‘QITUVCHISIGA QO‘YILADIGAN ASOSIY TALABLAR

Tarbiya fani o‘quvchida muayyan bilimlar yig‘indisini emas, balki qadriyatlar tizimini, axloqiy me’yorlar va o‘zini tutish madaniyatini shakllantirishni maqsad qiladi. Shu sababli bu fanni o‘qitadigan pedagogdan bir necha asosiy talab qo‘yiladi.

Birinchidan, o‘qituvchi pedagogik va psixologik tayyorgarlikka ega bo‘lishi lozim. U turli yoshdagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini, ularning shaxsiy rivojlanish bosqichlarini, o‘spirinlik davridagi inqirozlarni va ijtimoiy muhit ta’sirini bilishi kerak. Ayniqsa, tarbiyaviy mavzularda, masalan, axloq, oila, huquq va mafkuraviy xavflar haqida suhbat olib borishda har bir so‘z o‘quvchi qalbida iz qoldiradi.

Ikkinchidan, o‘qituvchi tarbiya fanining mazmuniga oid yetarli bilimga ega bo‘lishi kerak. Bu bilim milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari, axloq va odob qoidalari, huquq asoslari, tarix va milliy qadriyatlarni o‘z ichiga oladi. Aynan shu sababli Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi bitiruvchilari tarbiya fanini o‘qitish uchun nazariy jihatdan eng tayyor mutaxassislardan hisoblanadi, chunki ularning o‘quv rejasida fanning mazmuniga mos bilimlar bilan pedagogik tayyorgarlik uyg‘unlashgan.

Uchinchidan, tarbiya fani o‘qituvchisi uchun shaxsiy namuna hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘quvchi o‘qituvchining aytganidan ko‘ra, uning qanday yashayotgani, odamlar bilan qanday muomala qilayotgani, va’dasiga qanchalik sodiqligini ko‘proq kuzatadi. Abdulla Avloniy tarbiyachining vazifasini bola qalbiga yaxshi xulqni singdirishda ko‘rgan va tarbiyani jamiyat uchun hayot-mamot masalasi deb baholagan [5]. Agar o‘qituvchi o‘zi aytgan qoidalarga amal qilmasa, uning tarbiyaviy ta’siri yo‘qoladi.

To‘rtinchidan, o‘qituvchi insonparvar, sabr-toqatli, adolatli va o‘quvchi bilan ishonchli munosabat o‘rnata oladigan shaxs bo‘lishi kerak. V.A. Suxomlinskiy o‘z asarlarida tarbiyaning asosi bolaga muhabbat va hurmat ekanini ta’kidlaydi [8]. Tarbiya buyruq va nazorat bilan emas, ishonch va hamkorlik asosida samarali bo‘ladi.

2. TARBIYA FANINI KIMLAR O‘QITISHI MUMKIN: AMALIYOTDAGI YONDASHUVLAR

Amaliyotda tarbiya mashg‘ulotlarini turli mutaxassislar olib borishi mumkin: sinf rahbarlari, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, tarix, ona tili va adabiyot o‘qituvchilari, shuningdek, ma’naviyat va huquq ta’limi yo‘nalishi bitiruvchilari. Har bir guruhning o‘ziga xos ustun va zaif tomonlari bor.

Sinf rahbari o‘quvchilarni va ularning oilasini yaxshi biladi, shu bois tarbiyaviy ishlarni ularning ehtiyojiga moslashtira oladi. Biroq sinf rahbarining asosiy fani boshqa bo‘lgani uchun u tarbiya mazmuni bo‘yicha tizimli bilimga yetarli ega bo‘lmasligi, vaqt tanqisligi tufayli esa tarbiyaviy soatlarni rasmiy o‘tkazishi mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi kichik yoshdagi bolalar psixologiyasini yaxshi biladi va bolalar bilan ko‘p vaqt o‘tkazadi, lekin yuqori sinflar uchun huquqiy va mafkuraviy mavzularda qo‘shimcha tayyorgarlik talab etiladi.

Tarix, ona tili va adabiyot o‘qituvchilari milliy qadriyatlar, tarixiy meros va badiiy obrazlar orqali tarbiyalash imkoniyatiga ega, ammo ularning asosiy vazifasi o‘z fanini o‘qitish bo‘lib qoladi. Ma’naviyat va huquq ta’limi yo‘nalishi bitiruvchilari esa fan mazmuni va pedagogik tayyorgarlikni bir vaqtda egallagani uchun tarbiya fanini tizimli o‘qitishga eng mos hisoblanadi.

Xulosa shuki, tarbiya fanini o‘qitish uchun ixtisoslik diplomining o‘zi yetarli emas: shu bilan birga, boshqa fan o‘qituvchisi ham yetarli tayyorgarliksiz bu fanni olib borishi mumkin emas. Optimal yondashuv ixtisoslashgan kadrlarni jalb qilish bilan birga, boshqa fan o‘qituvchilarini ham maxsus malaka oshirish kurslari orqali tayyorlashdan iborat.

3. PEDAGOGIK MAHORAT VA KASBIY TAYYORGARLIK MASALALARI

Pedagogik mahorat o‘qituvchining bilimi, shaxsiy fazilatlari, pedagogik texnikasi va tajribasining uyg‘unligidan tashkil topadi. Uning tarkibiga pedagogik bilim, kommunikativ madaniyat, nutq madaniyati, o‘quvchilar bilan hamkorlik qilish qobiliyati, darsni loyihalash va tahlil qilish, pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri hal etish ko‘nikmalari kiradi [6]. Tarbiya fani o‘qituvchisi uchun bularga qo‘shimcha ravishda nizolarni hal qilish, o‘spirinlar bilan nozik mavzularda suhbat olib borish va ularni o‘z fikrini erkin bildirishga undash qobiliyati zarur.

Kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishda quyidagi masalalarga e’tibor qaratish lozim. Avvalo, oliy ta’lim muassasalarida tarbiya metodikasiga ajratilgan o‘quv soatlarini va amaliy mashg‘ulotlar ulushini oshirish kerak. Talaba tarbiyaviy soat ssenariysini tuzishni, munozara va trening o‘tkazishni, pedagogik vaziyatlar tahlilini amalda mashq qilishi lozim. Ikkinchidan, pedagogik amaliyot jarayonida tarbiyaviy faoliyatga alohida e’tibor qaratilishi, talaba tajribali tarbiyachi-ustoz rahbarligida ishlashi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, ishlab turgan o‘qituvchilarning malaka oshirishida tarbiya metodikasi, yoshlar psixologiyasi, media-savodxonlik va huquqiy tarbiya bo‘yicha amaliy kurslarni yo‘lga qo‘yish zarur. To‘rtinchidan, tarbiya fani o‘qituvchisining ish faoliyatini baholash mezonlarini aniq belgilash lozim: baholash faqat o‘tkazilgan tadbirlar sonini emas, o‘quvchilarning xulq-atvoridagi ijobiy o‘zgarishlar, ularning faolligi va ishtirokini ham hisobga olishi kerak. Beshinchidan, o‘qituvchining o‘z-o‘zini rivojlantirishi, tajriba almashishi va kasbiy hamjamiyatlarda ishtirok etishini rag‘batlantirish talab etiladi.

Bundan tashqari, tarbiya fani o‘qituvchisi zamonaviy axborot muhitida faoliyat yuritishini unutmaslik kerak. O‘quvchilar ijtimoiy tarmoqlarda ko‘p vaqt o‘tkazadi, shuning uchun o‘qituvchi raqamli muhit xavflari, axborot gigiyenasi, kiberbulling kabi masalalarni bilishi hamda ularni o‘quvchilarga tushunarli tilda yetkaza olishi lozim.

4. TARBIYA DARSIDA PEDAGOGIK VAZIYATLAR VA USULLAR

Tarbiya fanining samaradorligi ko‘p jihatdan darsni qanday tashkil etishga bog‘liq. Ma’ruza va nasihat shaklidagi mashg‘ulotlar o‘quvchida qiziqish uyg‘otmaydi, aksincha, tarbiyaviy mavzuga nisbatan bezorilik va befarqlik paydo qilishi mumkin. Shu sababli tarbiya fani o‘qituvchisi interfaol usullardan, jumladan munozara, rolli o‘yin, keys-stadi, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va loyiha ishlaridan keng foydalanishi lozim.

Masalan, “Halollik” mavzusini o‘rganishda o‘qituvchi tayyor ta’rifni aytib berish o‘rniga, o‘quvchilarga hayotiy vaziyat taklif qilishi mumkin: sinfdosh imtihonda aldab olishga undayapti, bunda o‘zini qanday tutish kerak? O‘quvchilar guruhlarda fikr almashib, turli variantlarning oqibatlarini muhokama qiladi va o‘zlari xulosaga keladi. Mustaqil chiqarilgan xulosa tayyor nasihatdan ko‘ra chuqurroq o‘rnashadi.

Tarbiya darsida o‘qituvchi tinglay olish madaniyatiga ega bo‘lishi kerak. O‘quvchining fikri noto‘g‘ri bo‘lsa ham, uni darhol rad etish yoki ustidan kulish mumkin emas. Aksincha, o‘qituvchi savollar orqali o‘quvchini o‘z fikrining oqibatlari haqida o‘ylashga yo‘naltirishi, o‘zgacha fikrga hurmat bilan qarashni o‘z namunasi bilan ko‘rsatishi lozim. Shuningdek, tarbiyaviy mavzularda o‘quvchining shaxsiy hayoti va oilasiga oid nozik masalalar yuzaga kelishi mumkin; bunday vaziyatda o‘qituvchi sir saqlash, odob va pedagogik takt qoidalariga qat’iy amal qilishi shart.

Tarbiya natijalarini baholash ham alohida mahorat talab qiladi. Axloqiy fazilatlarni test yoki ball bilan o‘lchash qiyin, shu bois o‘qituvchi kuzatish, suhbat, o‘quvchilarning loyiha va jamoat ishlaridagi ishtiroki, o‘z-o‘zini baholash kabi usullarni uyg‘unlashtirishi maqsadga muvofiq. Bunday baholash o‘quvchini jazolashga emas, uning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilishi kerak.

Tarbiya o‘qituvchisi oila bilan hamkorlikda ishlashi ham muhim. O‘quvchining xulq-atvoridagi muammolarning sababi ko‘pincha oilaviy muhitda yotadi. Shu bois o‘qituvchi ota-onalar bilan hurmat va ishonch asosida muloqot qilishi, ularni ayblash emas, balki birgalikda yechim izlashga undashi, zarur hollarda mahalla va maktab psixologi bilan

hamkorlik qilishi kerak. Bunday kompleks yondashuv tarbiya natijalarining barqarorligini ta’minlaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi. Birinchidan, tarbiya fanini o‘qitish o‘qituvchidan fan mazmunini bilish bilan birga yuksak shaxsiy fazilat, pedagogik-psixologik tayyorgarlik va shaxsiy namunani talab etadi. Ikkinchidan, bu fanni tizimli o‘qitish uchun Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi bitiruvchilari kabi ixtisoslashgan mutaxassislarni jalb etish, boshqa fan o‘qituvchilarini esa maxsus tayyorgarlikdan o‘tkazish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish uchun oliy ta’limda amaliy mashg‘ulotlar ulushini oshirish, malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish va o‘qituvchi faoliyatini baholashning aniq mezonlarini ishlab chiqish zarur.

Zero, tarbiya fani o‘qituvchisi o‘quvchiga bilim beruvchi emas, balki unga hayot yo‘lida yo‘l ko‘rsatuvchi, o‘z hayoti bilan namuna bo‘luvchi ustozdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentyabr.

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992.

6. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.

8. Suxomlinskiy V.A. Bolalarga yuragimni baxsh etaman. – Toshkent: O‘qituvchi.